

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ ЯК ОДНІЄЇ З ПРОВІДНИХ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

УДК 159.922

РУРИК Галина Леонідівна

старший викладач кафедри соціальної педагогіки
Миколаївського Національного університету
ім. В.О.Сухомлинського, м. Миколаїв

У статті розглядається питання набуття студентами комунікативної компетентності як одного із чинників, який має безпосередній вплив на ефективність виконання майбутньої професійної діяльності та технології формування комунікативних вмінь та навичок в умовах ВНЗ.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, формування, соціономічні професії*

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТОВ СОЦІОНОМІЧЕСКИХ ПРОФЕСІЙ КАК ОДНОЙ ИЗ ВЕДУЩИХ ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Данная статья раскрывает проблему формирования коммуникативной компетентности у студентов социономических профессий, как одной из ключевых в их будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, формирование, социономических профессии*

Постановка проблеми. Ключовим фактором, що визначає успішність діяльності будь-якого освітнього закладу є професіоналізм фахівця, його компетентність в обраній сфері.

Професії психолога, соціального педагога, вчителя відносяться за Є.Климовим до типу «людина-людина», для яких провідне значення має вміння ефективно спілкуватись, тому що комунікація є основним методом, засобом, умовою та метою реалізації поставлених завдань.

На сьогоднішній день питання підвищення рівня комунікативної компетентності у фахівців допомагаючих (за К.Роджерсом) професій та набуття цієї ключової компетенції студентами, які опановують даний вид професійної діяльності, активно розробляється сучасними та зарубіжними науковцями [1,2,4]. Але це питання не можна вважати вирішеним, тому що студенти, які опановують професії психолога, соціального педагога, вчителя досить часто демонструють низький рівень опанування комунікативних знань, вмінь та навичок.

Метою статті є аналіз питання комунікативної компетентності як основної складової професійної компетентності професій, які відносяться до типу «людина-людина» та є допомагаючими за своїми

характеристиками. Надати результати досліджень, спрямованих на вивчення та корекцію комунікативних вмінь та навичок студентів в умовах ВНЗ.

Виклад основного матеріалу.

У рамках психологічних та педагогічних наук комунікативна (як і будь-яка інша) компетентність розглядається як практична й теоретична проблема.

Теоретичний підхід передбачає визначення основних дефініцій питання комунікативної компетентності, її структуру, а також процеси, умови та фактори її набуття. У рамках теоретичного підходу розглядається питання залежності ефективності професійної діяльності представників соціономічних професій (психологів, соціальних педагогів, вчителів) від рівня професійної підготовки та особистісних якостей (В.Бойко, О.Дубасенюк, Н.Завініченко, С.Максименко, М.Пряжников, Є.Пряжникова та ін.), Л.Анциферова, В.Бойко, М.Заброцький, М.Гриньова, М.Кабардов, Н.Кузміна та ін. розглядають комунікативну компетентність як частку професійної компетентності фахівця. Дослідження Ф.Гоноболіна, А.Маркова, Л.Мітіної, В.Сластьоніна розкривають питання впливу професійних якостей, умінь та навичок, які притаманні фахівцю професій типу «людина-людина», на його професійний розвиток та результативність праці.

Деякі автори, наприклад Л.Петровська, Є.Сидоренко, розглядають комунікативну компетентність як окрему характеристику особистості. При цьому у роботах Ю.Альошиної, Г.Абрамової, Р.Кочюнаса комунікативна компетентність визначається не лише провідною професійною рисою, але й особистісною необхідністю. В.Куніцина, В.Співак вказують на те, що комунікативна компетентність є частиною інших видів компетенції.

Практичний підхід, представниками якого є І.Атватер, А.Бойко, М.Заброцький, В.Захарова, Л.Петровська, Є.Прозоров, Є.Сидоренко, Н.Хряцева та ін., більше уваги приділяє процесу набуття комунікативної компетентності, методам її підвищення, умовам та засобам розвитку, розробці практичних програм та рекомендацій.

Залежно від змісту, яким наповнюють поняття «комунікативна компетентність» дослідники, називають різні складові цього явища: В.Захаров, Н.Хряцева – знання у сфері психології особистості, групи, спілкування; уміння та навички спілкування; здатність адекватно і повно сприймати й оцінювати себе, інших людей і ті взаємини, що виникають між людьми; корекція та розвиток системи ставлень особистості[5]. За Г.Андреевою та Г.Трофімовою, комунікативна компетентність найбільшим чином визначається здатністю орієнтуватись у процесі спілкування [2]. Комунікативну компетентність розглядають як процес оволодіння певним набором знань,

умінь та навичок, тактик й стратегій І.Горелова, М.Заброцький, В.Куницина[4]. У цілому ряді досліджень (В.Бойко, Л.Петровська) проаналізовано зв'язок комунікативної компетентності та комунікативних здібностей особистості.

А. Хуторський розглядає компетентність як володіння людиною сукупністю взаємопов'язаних якостей особистості, що задаються відносно до певного кола предметів і процесів та є необхідними для якісної продуктивної діяльності. Н. Яковлева під компетентністю розуміє психічне новоутворення особистості, що виникає в ході освоєння діяльності та представляє собою цілісну систему, функціонально орієнтовану на досягнення цілей діяльності і дозволяє вирішувати діяльнісні проблемні ситуації. М.Кабардов, О.Арцишевська також розглядають комунікативну компетентність з точки зору професійної сформованості, яка необхідна для того, щоб успішно функціонувати у професійному середовищі та суспільстві[6].

Проаналізувавши поняття комунікативної компетентності можна зауважити, що це – інтегральне, цілісне психологічне утворення, що проявляється як в особистісних особливостях особистості, так і в поведінкових її проявах, наприклад у ситуації спілкування. Комунікативна компетентність охоплює як власне мовні навички, так і навички соціально-психологічні, що забезпечують ефективну взаємодію з людьми.

Не дивлячись на суттєві розбіжності у розумінні складових комунікативної компетентності, дослідники сходяться у тому, що комунікативна компетентність являє собою здатність встановлювати та підтримувати ефективний контакт із оточуючими. Але при цьому, слід зауважити, що комунікативна компетентність спеціаліста професій типу «людина-людина» має деяку специфіку, яка притаманна для даної сфери професійної діяльності. Тому компетентність у спілкуванні це й здатність орієнтуватися в ситуаціях професійного спілкування, що ґрунтується на знаннях та чуттєвому досвіді, уміння розуміти мотиви, стратегії поведінки як власні так і партнера по спілкуванню, рівень засвоєння технології та психотехніки спілкування.

Л.Петровська та Є.Рогов звертають увагу на три складові комунікативної компетентності: комунікативну, інтерактивну, перцептивну, отже вказують на різні види компетентності у спілкуванні[8].

У дослідження І.Зотової зазначається, що комунікативна компетентність – комплексне утворення, що складається з трьох компонентів: емоційно-мотиваційного, когнітивного та поведінкового.

Відповідно до змісту, форм та функцій професійного спілкування, комунікативна компетентність психолога, соціального педагога та вчителя має охоплювати такі сфери:

а) компетентність у здійсненні перцептивної, комунікативної та інтерактивної функцій спілкування;

б) компетентність у реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з партнерами по спілкуванню;

в) компетентність у розв'язанні продуктивних і репродуктивних завдань спілкування;

г) компетентність у реалізації як поведінкового, операційно-інструментального, так і особистісного, глибинного рівнів спілкування [4].

Оскільки у допомагаючих професіях комунікація виступає основним методом та засобом професійної діяльності, без якої не можуть бути виконані поставлені завдання, В.Аврамцев відокремлює наступні ознаки, які відрізняють професійну комунікацію від побутової, непрофесійної: спрямованість комунікації на досягнення результату; нормативна регламентація; обов'язковість інформаційного обміну; обмеженість у часі; необхідність постійно контролювати хід спілкування; детермінованість професійною роллю позиції комунікатора та засобів спілкування, які використовуються; існування низки вимог до рівня комунікативної компетентності комунікатора; залежність результату від усіх учасників комунікації; використання професійної мови тощо.

А.Юнда умовно визначає наступні складові професійної комунікативної компетентності працівників соціономічних професій:

- теоретико-методична (знання про особливості ситуацій професійної комунікації, цілях, завданнях, умовах, нормах, техніках, стилях ефективної комунікації тощо);

- практична (володіння необхідними для комунікації знаннями, вміннями й навичками, професійна етика);

- особистісна (психологічна готовність до спілкування у конкретних умовах діяльності) [2].

Отже, комунікативна компетентність психолога та соціального педагога – сукупність сформованих професійних знань, комунікативних умінь, здатність до самоконтролю та емпатії, культури вербальної та невербальної взаємодії тощо.

В.Кочеткова[7] визначила основні проблеми у галузі розвитку комунікативної компетентності студентів: недостатність володіння навичками слухання, недорозвиненість навичок ділового спілкування, невміння користуватись деякими техніками (наприклад, перефразуванням), невміння задавати питання та підтримувати діалог, нездатність аргументовано та всебічно висловлювати власну точку зору тощо.

Основними принципами корекції комунікативних проблем та набуття студентами комунікативної компетентності виступають:

1. Цілеспрямоване створення ситуацій професійного спілкування.

2. Особистісно-розвивальне спілкування.

3. Використання емпатії, терпимості, такту як механізмів, що сприяє поліпшенню сосунків;

4. Системний аналіз власних комунікативних ситуацій.

Зміст корекційної роботи щодо набуття комунікативної компетентності включав: а) реалізацію інтегративних корекційних програм із комунікативних питань; б) пізнання та усвідомлення власних комунікативних якостей, а також особистісних перешкод, що заважають установлювати контакт з іншими; в) активізацію уявлень про позитивні контакти з оточуючими; г) набуття і втілення в життя комунікативних знань, умінь та навичок.

Основними формами були: комплексне консультування студентів; проведення тренінгів; підготовка студентів до адекватного використання набутих навичок на практиці; підвищення рівня комунікативної компетентності тощо.

Результати вказаної діяльності виявляються через підвищення рівня комунікативної компетентності студентів (високий, середній, низький).

Основними формами роботи були: діагностично-просвітницька та психокорекційна робота (індивідуальна та групова).

У межах цього дослідження здійснено спеціально організоване формування комунікативної компетентності студентів четвертих курсів, денної форми навчання, які опановують професію психолога, соціального педагога та вчителя початкових класів МНУ ім. В.Сухомлинського. Воно проводилося як тренінгова сесія «Світ міжособистісних взаємин» (додаткові освітні послуги).

Основними етапами набуття та удосконалення комунікативної компетентності були: діагностичний (визначення особистісних особливостей студентів та їх природних схильностей до комунікативної діяльності; вивчення комунікативної сфери). Аналітичний (обробка та аналіз даних, отриманих в результаті діагностичної роботи). Освітньо-розвивальний (усунення прогалин знань із питань професійного спілкування; допомога в оволодінні навичками конструктивного розв'язання конфліктів, а також саморегуляції). Корекційний (усунення проявів деструктивної поведінки в ситуаціях професійного спілкування, розв'язання конфліктів). Адаптаційний (закріплення набутих знань, умінь та навичок на практиці).

Зміст програми охоплював три сфери очікуваних змін: пізнавальну (когнітивний аспект, інтелектуальне усвідомлення), емоційну, поведінкову.

Застосовано статистичні методи – t-критерій Стьюдента – доведено достовірність результатів та висновків проведеного дослідження. Також у дослідженні використовувалась традиційна система застосування порівнянь із контрольною групою. Було

використано такі діагностичні методики: «Діагностика рівня сформованості та проявів комунікативної компетентності особистості» (В.Ряховський); «Діагностика комунікативного контролю в спілкуванні» (М.Шнайдер); «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» (В.Бойко); «Діагностика комунікативної соціальної компетентності», «Діагностика прийняття інших» (за шкалою Фейя); «Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності» (Г.Розен), «Визначення деструктивних установок у міжособистісних взаєминах» (В.Бойко) тощо.

Отже, за показниками (див.табл.)було визначено наступне:

Таблиця

«Рівень сформованості комунікативної компетентності студентів»

Експериментальна група				Контрольна група		
Рівні сформованості комунікативної компетентності				Рівні сформованості комунікативної компетентності		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Початковий етап	17%	69%	14%)	27%	60%	13%
Заклучний етап	48%	48%	4%	40%	53%	7%

Спостерігалось підвищення рівня комунікативної компетентності (методика В.Ряховського) у студентів експериментальної групи: початковий період 16,1 – контрольний період – 13,0. Знизився показник емоційних бар'єрів в комунікативних контактах з оточуючими (методика В.Бойко) у студентів експериментальної групи: початковий період – 13,3, контрольний період – 9,6. Діагностика комунікативного контролю в спілкуванні (М.Шнайдер): 5,1 та 5,8 відповідно. «Діагностика прийняття інших» (за шкалою Фейя): початковий період – 50,6, та 39,2 – контрольний період. «Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності» (Г.Розен): початковий період - - 15, контрольний період – 20 відповідно.

За t-критерієм Стьюдента, було визначено: значно підвищився загальний рівень комунікабельності студентів, а саме: $t = -2,52$ за

рівня значущості $<0,115$. Знизився рівень неадекватності емоційних проявів: $t=2,82$, за $P<0,001$, домінування негативних емоцій $t=3,41$, за $P<0,001$; небажання зближуватися з людьми $t=2,03$ за $P<0,05$ (зниження показників); підвищився рівень прояву емпатії в ситуації взаємодії з оточуючими: $t=-2,7$ за $P<0,01$; знизився рівень комунікативної агресивності: $t=2,05$ за $P<0,05$ та «завуальованої жорстокості»: $t=2,45$ за $P<0,02$; підвищився рівень комунікативного контролю: $t=-2,46$ за $P<0,02$ і здатності приймати та розуміти інших: $t=-3,63$ при $P<0,0001$; підвищився рівень перцептивної невербальної компетентності: $t=-3,77$ за $P<0,0001$. У контрольній групі значущих показників не спостерігалось.

Висновок

1. Комунікативна компетентність є однією з провідних складових професіоналізму фахівців таких допомагаючих професій, як психолог, соціальний педагог, учитель. У зв'язку із цим, при навчанні в умовах вищого навчального закладу необхідно підвищувати, удосконалювати комунікативні вміння та навички.

2. Розроблена і впроваджена технологія конструктивного навчання комунікативних вмінь та навичок суттєво вплинула на рівень складових комунікативної компетентності учасників експерименту.

3. Здійснені заходи психолого-педагогічного впливу позитивно змінили загальний рівень комунікативної компетентності студентів: високого рівня комунікативної компетентності досягли 48%, достатнього – 48%, на низькому рівні залишилося 4%.

Література

1. Александрова Н.В., Тарабанова В.А., Эйдемиллер Э.Г. Коммуникативная компетентность - эффективность в профессии (когнитивно-поведенческая модель социально-психологического тренинга менеджеров и врачей) // Журнал практического психолога. - 1999. - №7-8.
2. Аникеева Ю.В. Психолог как субъект коммуникативной компетентности[Электронный ресурс] // Прикладная психология и психоанализ: электрон. науч. журн. 2012. N 1. URL: <http://ppip.idnk.ru>
3. Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растяжников П.В. Диагностика и развитие компетентности в общении. - М., 1991. - 96 с.
4. Заброцький М.М. Комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування / М.М. Заброцький, С.Д. Максименко. - Київ-Житомир: Волинь, 2000. -112 с.
5. Захаров В.П., Соціально-психологический тренинг / В.П. Захаров, Н.Ю. Хрящева. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. - 55 с.

6. Кабардов М.К. Типы языковых и коммуникативных способностей и компетентности / М.К. Кабардов, Е.В. Арцишевская // Вопросы психологии. - 1996. - №1. - С. 34-49.
7. Кочеткова В.Г. Развитие коммуникативной компетенции студентов в условиях информации образования. - Самара: СМГПУ, 2006.
8. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально - психологический тренинг. - М.: Издательство МГУ, 1989. - 216 с.
9. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. - 2003. - № 2. - С.58-64.

The paper addresses the issue of students' communicative competence as one of the factors that has a direct impact on the efficiency of future careers and technologies shaping communicative abilities and skills in university

Keywords: *communicative competence, formation, sotsionomichni profession*